

ISSN: 2587-2532 | e-ISSN: 2587-1862

<http://filistin.org>

FAD- Filistin Araştırmaları Dergisi Sayı: 5 (Yaz 2019)

BPS- Bulletin of Palestine Studies Issue: 5 (Summer 2019)

Başlık/ Title: Osmanlı Devleti'nde Yahudilik: Ebüzziya Tevfik'in Millet-i İsrailiye Kitabı

Yazarlar/ Authors

Osman ÖZKUL

Nadir ÇOMAK

Hilal UZUN

ORCID ID

<https://orcid.org/0000-0002-0418-7007>

Bu makaleye atıf için: Osman Özkul, Nadir Çomak, Hilal Uzun, Osmanlı Devleti'nde Yahudilik: Ebüzziya Tevfik'in Millet-i İsrailiye Kitabı, Filistin Araştırmaları Dergisi no. 5 (Yaz 2019): 59-80.

To cite this article: Osman Özkul, Nadir Çomak, Hilal Uzun, Osmanlı Devleti'nde Yahudilik: Ebüzziya Tevfik'in Millet-i İsrailiye Kitabı, Filistin Araştırmaları Dergisi no. 5 (Yaz 2019): 59-80.

Makale Türü / Type of Article: Araştırma Makalesi / Research Article

Yayın Geliş Tarihi / Submission Date: 18 Ocak 2019

Yayına Kabul Tarihi / Acceptance Date: 27 Mayıs 2019

Yayın Tarihi / Date Published: 30 Haziran 2019

FAD- Filistin Araştırmaları Dergisi

BPS- Bulletin of Palestine Studies

Tarandığı Uluslararası İndexler/ Abstracting & Indexing

INDEX COPERNICUS | SCIENTIFIC INDEXING | CEEOL | DRJI | İSAM

INDEX
INTERNATIONAL

Yazar: Osman Özkul, Nadir Çomak, Hilal Uzun*

Osmanlı Devleti'nde Yahudilik: Ebüzziya Tevfik'in Millet-i İsrailiye Kitabı¹

Özet: Bu makalede Osmanlı düşüncesi üzerindeki Avrupa etkisinin farklı bir boyutu; 'Antisemitizm' ele alınmıştır. İlk olarak, Osmanlı İmparatorluğu'nda Antisemitizmin doğuşu ve genel seyri üzerinde durulmuştur. Daha sonra, önemli bir Osmanlı düşünürü ve gazetecisi olan Ebüzziya Tevfik'in 'Millet-i İsrailiye' başlıklı kitabı değerlendirilmiştir. Söz konusu kitap Osmanlılarda Yahudi halkına hasredilmiş ve Antisemitik söylemlerin izlerini taşıyan ilk eser olması sebebiyle örnek metin olarak incelenmiştir. Çalışmada öncelikle Antisemitizm kavramı üzerinde durulmuş, Antisemitizmin ortaya çıkışı ve temelleri bağlamında Yahudilerin Avrupa dönemi hakkında bilgiler sunulmuştur. İkinci olarak Osmanlı'da dinî temelli Yahudi karşıtlığı da çalışmamızın hedefi bağlamında ayrı bir başlık olarak yerini almıştır. Üçüncü olarak ise örnek metnin yazarı Ebüzziya Tevfik ve Millet-i İsrailiyesi'ne ayrılmıştır. Bu bağlamda yazarın genel hatlarıyla düşünceleri anlatılmış ve sonrasında "Millet-i İsrailiye" başlıklı kitabın inceleme konusu dâhilinde analizi yapılmıştır. Çalışmanın amacı genel hatlarıyla Yahudi tarihinde Antisemitizmin ortaya çıkışının ve Osmanlı Devleti'ndeki Avrupa kökenli tezahürlerini açıklamaktır. Ayrıca bu çalışmada Osmanlı Devleti ve Avrupa dönemi Yahudiliğinin tarihine de değinilerek Antisemitik söylemlerin ortaya çıkışından önce ve sonra her iki toplumda Yahudi halkına karşı takınulan tavrın net olarak ortaya konulması amaçlanmıştır. Ebüzziya Tevfik'in Millet-i İsrailiye başlıklı eseri, Osmanlı Devleti'nde Yahudi tarihine hasredilmiş ilk eser olma hüviyetindedir. Antisemitik söylem izleri taşıyan bu eser Osmanlı düşüncesinde Antisemitizmin Avrupalı kökenleri bağlamında bize önemli bilgiler sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Antisemitizm, Avrupa, Osmanlı, Ebüzziya Tevfik, Millet-i İsrailiye.

The Judaism in the Ottoman State: "Millet-i İsrailiye" By Ebüzziya Tevfik

Abstract: In this paper "Antisemitism." which is a different dimension of European influence on Ottoman thought, has been discussed. First, the emergence of Antisemitism in the Ottoman State and its general progress were emphasized. Then the work titled "Millet-i İsrailiye" written by Ebüzziya Tevfik, a prominent Ottoman thinker and journalist, is examined as the unique sample text, as it was the first work that carried the traces of anti-Semitic discourse towards the Jewish people in the Ottomans. At first the concept of Anti-Semitism is examined and in the context of the emergence and foundations of anti-Semitism, information about the European period of Jews is offered. Secondly, religious-based anti-Semitism in the Ottoman State has been handled as a separate title in the context of our study. The third chapter is devoted to Ebüzziya Tevfik, his views and his work "Millet-i İsrailiye" which is analyzed within the scope of our subject. The purpose of this paper is to explain the emergence of anti-Semitism in the Jewish history and its European-based manifestations in the Ottoman State. It is also intended to distinguish the attitude towards the Jewish people both before and after the emergence of anti-Semitic discourses with reference to the history of the Ottoman State and European Jewish

* Sorumlu Yazar: Doç. Dr. Osman ÖZKUL, Sakarya Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, Sakarya/TÜRKİYE, <https://orcid.org/0000-0002-0418-7007>, oozkul@sakarya.edu.tr Dr. Nadir ÇOMAK, Eğitimci-Yazar, nadir.comak@gmail.com, Hilal UZUN, 19 Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, hilalasenauzun@gmail.com

¹ Bu makale *İkinci Uluslararası İsrail ve Yahudilik Çalışmaları Konferansı*'nda (Bandırma, 27-29 Ekim 2018) aynı başlıkla sözlü bildiri olarak sunulmuş ve *Bildiri ve Öz Kitabı*'nda özü yayınlanmış çalışmanın genişletilmiş ve gözden geçirilmiş halidir.

history. The work of Ebüzzıya Tefik “Millet-i İsrailiye” offers us important information being the first work that carried the traces of anti-Semitic discourse towards the Jewish people in the Ottomans within the context of the European origins of anti-Semitism in Ottoman thought.

Keywords: Antisemitizm, Europe, Ottoman, Ebüzzıya Tefik, Millet-i İsrailiye.

Giriş

Yaklaşık 3000 yıl boyunca dünyanın değişik bölgelerine bir nevi sürgün edilerek dağılan bir topluluğun, tarihi serüveni ilgi çekicidir. Bu topluluğun dinî kimlikleri ile etnik yapılarını güçlü bir şekilde nasıl inşa ettiklerinin anlaşılması da bu sürecin çözümlenmesine bağlıdır. Ayrıca 19. yüzyıla gelindiğinde Avrupa'da karşı karşıya kaldıkları dışlayıcı tutumların ve 20. yüzyılda maruz kaldıkları soykırımın anlaşılabilmesi de bu sürecin doğru biçimde açıklanmasıyla mümkün olabilir. Dahası bütün dünyayı etkileyen 21. yüzyıldaki küresel siyasi ve iktisadi sistem ve Ortadoğu'nun İsrail ile ilişkili siyasi problemleri de bütüncül olarak ele alındığında bunların Yahudi topluluğunun dünya görüşü ve politikalarıyla kesiştiği görülmektedir.²

Bu perspektiften bakıldığında Yahudilerin günümüzün küresel dünyasındaki konumlarını ve kazanımlarının bir birikim ile ilgisi olmalıdır. Bu çalışmada söz konusu birikimi anlayabilmeye katkı yapabilecek bir çalışma olarak incelemeye ve değerlendirmeye değer olduğunu düşündüğümüz bir eser incelenecektir. Bu eser, 19. yüzyılın son çeyreğinde Avrupa'da ortaya çıkan Antisemitizmin kaynaklarını bulmaya çalışan bir Osmanlı münevverinin kitabıdır. Ebüzziya Tefvik'in "Millet-i İsrailiye" isimli bu kitabı, bazı eksiklikleri ve çelişkileriyle birlikte incelemeye ve tartışılmaya değer bulunmaktadır.

Çalışmanın kitapla ilgili inceleme kısmına geçmeden önce ilkçağdan itibaren Yahudilere karşı gösterilen olumsuz tutumların tarihî perspektiften bir açıklaması yapılmaktadır. Bunu takiben Yahudilerin Osmanlı Devleti dönemlerindeki durumları ana hatlarıyla ele alınmaktadır. Son olarak da söz konusu kitabın ortaya koyduğu iddialar ve görüşler incelenmektedir.

1. Antisemitizmin Ortaya Çıkışı

Bir milletin bütün fertlerine karşı düşmanca ve aşağılayıcı bir tutumun ortaya çıkması, tarihî ve sosyolojik bakımdan anlaşılmaya muhtaç bir problem olarak durmaktadır. Bu nedenle modern değerlerin geliştiği Avrupa'da Yahudi düşmanlığı olgusunun neden ve hangi faktörlerin etkisiyle ortaya çıktığı üzerine düşünmek gerekmektedir. Antisemitizm terimi Avrupa'da 19. yüzyılda ortaya çıkmıştır. Fakat Antisemitizmin başlangıcı ilkçağa kadar uzanmaktadır. MÖ 7. yüzyılda Asur istilalarıyla başlayıp Babil ve Roma'yla devam eden saldırılardan sonra Yahudilerin

---

² Bu konuda ayrıntılı bilgi için bakınız: Şaban Teoman Duralı, *Çağdaş Küresel Medeniyet* (İstanbul: Dergah, 2003).

kendi yasadıkları topraklardan başka topraklara sürgün edilmesi anti-semitizmin çok eski tarihlere kadar uzandığını göstermektedir. Yahudilerin yaşadıkları yerlerde kendilerini diğer halklardan farklı ve üstün tutan davranış ve adetlerinden dolayı Yahudi düşmanlığı oluşurken Batı'da ise (Hz) İsa'nın katilleri kabul edildiklerinden Yahudi düşmanlığı ortaya çıkmıştır.³

"Semite" terimi, Alman dilbilimcilerin dil soyağaçlarını tanımlamaya ve onların birbirleriyle olan ilişkilerini ortaya koymaya çalıştığı 19. yüzyıla kadar bilinmeyen bir terimdi. Araştırmacılar günümüzde kullanılan Latin, Germen ve Slav dil gruplarının Fars ve Hint dil grubuyla uzaktan Ursprache [kaynak dil] olarak adlandırılan batı dillerinin ata dili olduğunu keşfetmişlerdi. Bu diller için kullanılan teorik Ursprache'nin yerine günümüzde artık "Proto-Hint-Avrupa" terimi kullanılmaktadır. Araştırmalar Proto-Hint-Avrupa dil ailesinin dışında kalan birtakım dil grubunun kendi içinde geliştiğini ortaya koymuştur. Bu gruplardan birisi de günümüzde halen kullanılmakta olan Arapça, İbranice, Aramice, Süryanicenin yanında artık yok olan Akatça ve Güney Arabistan dillerinden oluşmaktadır. Araştırmacılar bu dilleri Semitik diller olarak adlandırmışlardır, çünkü bu dillerin kullanıldığı bölgelerin aslında Tekvin'in onuncu bölümünde yer alan, Nuh'un en büyük oğlu Sam'ın oğulları olarak listelenmiş milletlerin dağıldığı bölgelere karşılık geldiğini görmüşlerdir. Lakin dilbilimciler ırk topluluklarını değil dil topluluklarını sınıflandırıyorlardı. Bununla birlikte Avrupa'da kullanılan en belirgin ve aslında tek semitik dil grubu İbranice olduğundan dolayı Batı'da Semite ve Yahudi kolayca birbirleriyle ilişkilendirilmiştir.⁴

Yahudi karşıtlığı, Yahudi düşmanlığı anlamına gelen "Anti" ve "Semitizm" kelimelerinin anlamına bakıldığında "Sami halkları karşıtlığı"dır. Sami halkları ise Nuh Peygamberin oğullarından Sam'ın soyundan gelenlere denilmektedir. Yahudilerin en ulu dedeleri olan Hz. İbrahim de Sam'ın soyundan gelmektedir. Hz. İbrahim, Arapların da atasıdır. Filistin halkı ise Arabistan yarımadasından göçen Sami (Semitic) ırkından olduğuna göre anti-semitizm, Yahudi karşıtlığın öte Sami ırkının diğer mensuplarını da içine katmaktadır. Fakat diğer Sami ırklarıyla Yahudi karşıtı medeniyetlerin etkileşiminin daha az olması sebebiyle 19. yüzyıla

³ Tayyar Arı, *Vadedilmiş Topraklar İnancı, Yahudi Karşıtlığı ve Siyonizm Üzerine Tarihsel Bir İnceleme*, yayınlanma tarihi: 12 Kasım 2015, erişim tarihi: 16 Nisan 2016. <https://www.kenandabirkuyu.com/vadedilmis-topraklar-inanci-yahudi-karsitligi-ve-siyonizm-uzerine-tarihsel-bir-inceleme>

⁴ Firestone, Reuven, "Islamophobia and Anti-Semitism: History and Possibility," *Arches Quarterly* 4, no. 7 (2010):1 .

kadar Sami karşıtlığı Araplarda hissedilmemiştir. Fakat Yahudilerin yasadıkları topraklarda tarihsel süreçte sık sık istilalara uğrayıp kendi yurtlarından sürgün edilmelerinden dolayı diğer kavimlerle yaşamak zorunda kalmışlardır.

Hıristiyan dünyada Yahudilere yönelik ayrımcı tavrın kökenini Matta'da (27/22, 24-25) yer alan ve İsa Mesih'in öldürülmesini Yahudilerin istediği şeklindeki rivayete kadar geriye götürmek mümkündür. Hıristiyanlığın, Batı'da hâkim din olmaya başladıktan sonra kabul edildiği bölgelerin yegâne dini olma iddiasının bir gereği olarak kendisinden başka bir inancın varlığına çok fazla tahammül gösterdiği söylenemez. Bu bakımdan Yahudilerin Hıristiyanlığın hâkim olduğu bölgelerden sürülmelerine yol açan tutumlarının kökeni öncelikle dinîdir. Hıristiyanlara göre, Yahudiler İsa'nın getirdiği kurtuluşa sırtlarını dönmüşler, bununla da yetinmeyip onu öldürmüşlerdir. Bu yüzden de Tanrı onları reddetmiş ve sonsuza kadar lanetlemiştir. Bu lanetten kurtulmalarının tek yolu ise Hıristiyan olmaktır.

Hıristiyanların Yahudilere bu şekilde bakışlarının bir sonucu olarak Avrupa devletleri onları toplum hayatının dışında, gettolarda yaşamak zorunda bıraktıkları gibi birtakım haklardan da mahrum ettiler. Bu gettolar 18. yüzyıldan itibaren ortadan kalkmaya başlamış olsa da varlıklarını yirminci yüzyıla kadar devam ettirdi. Yahudilerin toplum hayatından ve herhangi bir meslek edinmekten alıkonulması onları ticaret ile uğraşmaya yöneltti. Rönesans boyunca coğrafi keşiflerin bir sonucu olarak ticarete yaşanan gelişmeler, Yahudilerin Avrupa devletlerini kışkıracak şekilde zenginleşmelerine, 13. ve 16. yüzyıllar arasında Batı Avrupa'dan çıkarılmalarına ve Doğu Avrupa'ya sürülmelerine sebep oldu. Bu sürgünler sonraki yüzyıllarda da devam etti.

Aydınlanma dönemi ve Fransız ihtilalinden sonra başta Fransa olmak üzere Yahudilerin gettolardan çıkmalarına yol açan birtakım düzenlemelerin yapılmasıyla, Yahudileri toplumdaki dışlanmış bir grup olmaktan çıkarmaya yönelik çabalar Yahudi kesimden de karşılık görmüş ve modernist Yahudi akımların doğmasına yol açmıştır. Söz konusu düşünce akımları, Hıristiyanların Yahudilere karşı düşmanlıklarının bir kısmının ortadan kaldırılmasının mümkün olduğunu ileri sürmüştür. Bunun için de Mesih beklentisinden, vaat edilmiş topraklara dönme arzusundan vazgeçtiklerini ve içinde yaşadıkları toplumun giysilerini-dinî giysiler de dâhil olmak üzere- kabul ettiklerini ve ibadet dillerinin İbranice değil de meskûn buldukları ülkenin dili olması gerektiğini kabul ettiler. Bütün bunlardan maksat, Yahudiliği ortadan kaldırmak değil Yahudileri yaşadıkları toplum içinde yabancı olarak kalmaktan dolayısıyla birtakım düşmanlıklardan

kurtarmaktı. Avrupa'da ve özellikle de Amerika'da yaşayan Yahudilerin büyük bir kısmı, bu düşünceyi farklı tonlarda da olsa kabul ettiler. Ancak yine de Ortodoks ve muhafazakâr akımlar eski inançlarını devam ettirdiler. 18. yüzyıldaki özgürleştirme hareketleri ve modernist-reformcu hareketlerin yaklaşımlarının bir sonucu olarak Yahudiler gettoda kurtuldukları gibi toplum içinde de etkin bir rol almaya başladılar. Bu etkinlik her türlü alanda görülmeye başlandı. Ancak Avrupa'daki yasal düzenlemelere ve modernist Yahudilerin çabalarının yol açtığı kısmi bütünleşmeye rağmen Hıristiyan ülkelerdeki Yahudi düşmanlığı tamamen ortadan kalkmadı.⁵

Batı Hıristiyan geleneğindeki Yahudi düşmanlığının sebepleri dört ana başlık halinde incelenebilir:

1. Dinî sebepler: Yahudilerin İsa Mesih'i öldürdüğü veya öldürttüğü inancı ve İsa Mesih'in ikinci gelişinden önce tüm Yahudilerin ya Hıristiyan olmaları ya da Deccal tarafından yok edilmelerini öngören Hıristiyan Mesih inancı;

2. Ekonomik sebepler: Yahudilerin ekonomik rekabette önde oluşları ve 'faizli borç verme' uygulamaları;

3. Sınıf çatışması: Monarşi, asiller, orta ve alt-sınıflar arasındaki çatışmalarda Yahudilerin hep ezilen tarafta olmaları;

4. Psikolojik sebepler: Pek çok bireysel-toplumsal sorun karşısında her taşın altında suçlu olarak bir Yahudi'nin aranması şeklindeki Antisemitik tutum⁶, bu faktörlerin hepsinden etkilenmiştir.

2. Osmanlı Devleti'nde Yahudiler

Toprakları üç kıtaya yayılmış olan bir Osmanlı Devletinin çok dinli ve çok kültürlü toplum yapısı beş yüzyıla yakın ahenkli bir şekilde işledi. Müslümanlar, Hıristiyanlar ve Yahudiler, kendi dinlerinin gerektirdiği ayin ve ibadetleri yerine getirirken diğer yandan da kendilerine özgü kültürlerini geliştirdiler. Osmanlı Devleti, her topluluğun hukukî gelenekleri ve uygulamalarına müsamaha gösterdi. Özellikle fertlerin toplumda kişisel statülerini belirleyen ölüm, evlenme ve veraset gibi meselelere büyük sayđı gösterdi. Her toplumun kendi kültür ve anlayışlarının gereklerine göre yaşayabilmeleri konusuna özel bir itina gösterdi. Osmanlı Devleti, iyi bir ekonomiye, askeri güce sahip olduğu parlak dönemlerinde hâkimiyeti

⁵ Fuat Aydın, *Genel Hatlarıyla Yahudilik* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2004), 84-85.

⁶ Bülent şenay, "Yahudi-Hıristiyan İlişkileri Tarihi ve Anti-Semitizm-Oryantalizm İlişkisi," *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi* 11 no. 2 (2002): 119.

altındaki halklara geniş bir özerklik tanıyan bir toplum yapısı meydana getirdi.⁷

Yahudilerin Anadolu'daki Türklerle ilk temasları Osmanlı'nın Bursa'yı almalarıyla başlamıştır. Böylece Anadolu'daki Yahudiler, 13. yüzyıldan itibaren Osmanlı Devleti'ne dâhil olmuşlardır. Bununla birlikte, Osmanlı Devleti'ne 14. yüzyıl itibarıyla Avrupa'dan Yahudi göçleri başlamış, Yahudilerin bu göçleri yaşadıkları bölgelerdeki zulümden kurtulmak için 15. yüzyıl boyunca da devam etmiştir. Esas göç, 1492'de İspanya'dan ve 1496'da da Portekiz'den Yahudileri sürme kararı alındıktan sonra başlamıştır. Yahudilerin Osmanlı Devleti'ni sığınacak ve yaşanacak bir vatan olarak görme temayülü elbette ki tesadüf değildir. Osmanlıların veya Osmanlı Devleti'nin sosyal ve siyasi örgüsü içerisinde her ferdin özgür bir yaşam sürebilmesi ve devletin sınırları içerisinde yaşayan diğer dindarlarının yaşam kalitesi, zulme maruz kalan Yahudilerin yeni adreslerinin Osmanlı coğrafyası olmasının önemli bir nedenidir.⁸

Bu süreçte Yahudiler Osmanlı Devleti'ne uyum problemi genellikle yaşamamışlardır. Osmanlı'nın millet sistemi içerisinde kendilerine yeni bir cemaat tanımı bulan ve yasal düzenlemelerle karşılanan Yahudiler dinlerini, dillerini, gelenek ve göreneklerini yüzyıllar boyunca rahatça yaşamışlardır. Ancak Osmanlılar son yüzyıllarında bütün dünyayı etkisi altına alan milliyetçilik akımının olumsuz etkileriyle uğraşmak zorunda kalmıştır. Milliyetçilik akımı özellikle Balkanlardan başlayarak Devlet'in bütününe etkisi altına almıştır. Bu yüzyıllarda milletleşme sürecini tamamlayan azınlıklar, yavaş yavaş ayaklanarak bağımsızlıklarını elde etmeye başlamışlardır. Osmanlı'nın son yüzyılında bile diğer gayrimüslimlerin aksine Yahudiler, Rum ve Ermeni toplumları gibi devlet aleyhine ayaklanmamışlardır. Hatta birçok Yahudi, Milli Mücadele boyunca ve yeni devletin kurulma aşamasında Devlet'e başkaldırmamış, isyan etmemiştir.⁹

Ancak, Siyonizm de aynı dönemde filizlenmeye başladı. Teokratik sosyalizmi bir din haline getirmeyi amaçları için uygun gören Siyonist Yahudiler, Osmanlı Devleti'nden ayrılarak bağımsız bir Yahudi devleti kurmayı amaçlamışlardır. 1880 yılında Avrupa'da ortaya çıkan ve 1948 yılında İsrail Devleti'nin kurulmasını sağlayan bir güç olarak dünya siyasetine geçen Siyonist Yahudiler, Osmanlı Devleti'nden müstakil bir

---

⁷ Benjamin Braude, Bernard Lewis, *Osmanlı Devleti İçerisindeki Hıristiyanlar ve Yahudiler*, çev: Halil Erdemir, Hatice Erdemir, Academia.edu.

⁸ Şarika Gedikli Berber, "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Geçişte Yahudilerin Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ne Uyum Süreci: Moiz Kohen Örneği," *Turkish Studies- International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* 7, no 4 (2012): 1779-1780.

⁹ Gedikli Berber, "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Geçişte,"

devlet koparmak amacıyla hareket etmişlerdir. Nitekim Osmanlı'nın tüm çabalarına rağmen Osmanlı Devleti'nde ayrılıkçı Siyonist Yahudiler, İsrail Devleti'nin çekirdeğini oluşturacak Yahudi kolonileri kurabilmişlerdir.¹⁰

Bu süreçte Avrupa'nın çeşitli yerlerinden sürülen Yahudiler, 15. yüzyılın ortalarından itibaren topluluklar halinde Osmanlı Devleti'ne göç etmişlerdir. Osmanlı Devleti'nden hüsnü kabul gören Yahudiler, ilk zamanlar, devlet içinde her sahada aktif faaliyet içinde olmuşlardır. Özellikle Yahudi cemaati Kanuni Sultan Süleyman dönemine kadar, Avrupa'nın değişik yerlerinden gelen dindarları ve ırkdaşları ile sürekli bir iletişim içinde olmuştur. Böylece Yahudiler Kanuni Sultan Süleyman döneminde ise Yahudiler, cemaat olarak önemli bir konum elde etmişlerdir. Zamanla Osmanlı Devleti'ne kalabalık topluluklar halinde gelen Yahudiler, burada yaşayan Yahudi cemaatinin yeniden şekillenmesine yardımcı olmuşlardır. Bilindiği gibi Yahudiler, kapalı bir cemaat olgusuna sahiptirler. Yüzyıllar boyu yaşadıkları coğrafyada toplumla uyumlu olup asimile olmadan kendi hayat tarzlarını kurma becerisine sahip olabılmışlardır. Osmanlı Devleti'ne dâhil olmalarından sonra ise Osmanlı'nın "Millet Sistemi" içerisinde yüzyıllar boyu hür ve yüksek kalitede bir hayat tarzı sürdürebilmişlerdir. Osmanlı'nın her alanında Yahudileri aktif olarak görebilmek mümkündür ve bu devletin Yahudilere sağladığı yasal düzenlemelerden ileri gelmektedir.¹¹

Osmanlı Devleti'nin İslam öncesi Türk geleneklerinden olan halkını koruma ilkesi, Müslüman olduktan sonra da gayrimüslim tebaa olarak nitelendirilen Hıristiyan ve Yahudilerin canlarının ve mallarının korunması biçiminde devam etmiştir.

3. Osmanlılarda Avrupa Temelli Antisemitizm

İslam âleminde genel olarak Yahudilere ya da herhangi bir gruba karşı, Hıristiyan dünyasındaki Antisemitizm türünden köklü bir düşmanlığın varlığına ilişkin belirgin bir ize rastlanmamaktadır. Ancak her toplumda görülebilecek bir grubun diğer gruba hissedebileceği olumsuz duygulardan kaynaklanan tutumlar görülmüştür.¹²

Osmanlı Devleti'nde Siyonizm'in tarihine dair çalışmalarda iki işaret taşı vardır. Bunlardan birincisi, II. Abdülhamid dönemindeki Siyonist girişimlerdir. Diğeri ise Meşrutiyet döneminde 1911 ilkbaharında Osmanlı meclisinde yaşanan ve basına yansıyan Siyonizm tartışmalarıdır. Dolayısıyla

---

¹⁰ Gedikli Berber, "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Geçişte," 1781.

¹¹ Gedikli Berber, "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Geçişte," 1796-1797.

¹² Yusuf Besalel, "Osmanlı İmparatorluğu Döneminde Antisemitizm," 20 Ağustos 2014.

Osmanlı Müslümanları arasında Antisemitizmin kökeni o tarihlerde ve Siyonizm'in gündeme geldiği siyasi zeminlerde bulunabilir. İlk bakışta çok mantıklı görünen bu yaklaşımın ortaya koyduğu tablo genel hatlarıyla doğru olmakla beraber, eksiktir. Eksiktir, çünkü bu tabloda, yaşadığımız coğrafyada da aynı Avrupa'da olduğu gibi Antisemitizmin Siyonizm'e öncülük yaptığı görülmemektedir. Kuşkusuz, Siyonizm Avrupa'da yükselen Antisemitizme tepki olarak doğmuştur. Osmanlı coğrafyasında ise bu sürecin tersinin geçerli olduğunu, yani Siyonizm'in Antisemitizmi doğurduğunu kabul eden akıl yürütme tarzı, tarihsel gerçeklere uymadığı gibi, hayli yanlış sonuçlara varılmasına da yol açabilmektedir. Avrupa'da 19. yüzyılda Antisemitizmin yaygın bir dünya görüşü olarak ortaya çıkmasından önce de var olagelmiş dini temelli Yahudi karşıtlığının Osmanlı toplumunda, özellikle Rum cemaatinde, genel olarak da tüm Osmanlı Hıristiyan cemaatlerinde belli bir karşılığının bulunduğunu gösteren işaretler mevcuttur.¹³

Osmanlı topraklarında Tanzimat reformlarının getirdiği daha eşitlikçi yeni toplumsal düzen ve bunun sonucunda, Osmanlı Devleti'nde Hıristiyan cemaatlerle Yahudi cemaati arasında ortaya çıkan yoğun ekonomik rekabet olabileceği de ileri sürülmüştür. Buna göre, Tanzimat'la birlikte ortaya çıkan Yahudi orta sınıfı serbest meslekler, ticaret ve finans sektörü ve devlet hizmetinde rekabet ortamını attırarak, bu durumda Osmanlı Rum ve Ermeni cemaatlerinde Yahudi karşıtı duyguların canlanmasına yol açmıştır. Bu izah tarzı, Avrupa'da Yahudilerin özgürleşmesiyle modern Antisemitizmin doğması arasındaki ilişki de düşünülecek olursa pek de yanlış olmasa gerek. Hıristiyan cemaatlerin Yahudilere karşı gösterdikleri düşmanlıklara benzer tarihi vakaların Müslümanlarla Yahudiler arasında pek yaşanmadığı burada belirtilmelidir. Ancak bu tespit Müslüman Osmanlılar arasında Yahudiler hakkında olumsuz imgeler bulunmadığı anlamına gelmez.¹⁴

Bu konuda 'Tasvir-i Efkâr Gazetesi'nin sahibi Ebüzziya Tevfik tarafından Yahudiler aleyhine bazı iddialar ortaya atıldı. Ayrıca Celal Nuri (İleri), kendi adıyla anılan 'İleri' gazetesinde Yahudileri 'simsar', 'kan emici' gibi sıfatlarla aşağıladı. Edirne'deki 'Paşaeli' gazetesi de Yahudileri hilekârlıkla ve sömürücülükle suçladı. Böylece milliyetçilerin yabancı düşmanlığı Yahudi düşmanlığına dönüştü. Bu arada Yahudiler dâhil birçok azınlık devlet memurluğundan ihraç edildi. Cumhuriyet kurulduktan sonra, 1923

---

¹³ Özgür TÜresay, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Antisemitizmin Avrupalı Kökenleri Üzerine Birkaç Not: Ebüzziya Tevfik ve Millet-i İsrâiliye (1888)," *Tarih ve Toplum Yeni Yaklaşımlar* 6 (2008): 101-102.

¹⁴ A.g.m., s.103-104.

Temmuz’unda imzalanan Lozan Barış Antlaşması’nda 37. ve 45. maddelerde azınlıklara bazı haklar sağlanmıştı. Ancak Cumhuriyet döneminin milliyetçi politikalarının etkisi ile Yahudi karşıtı bir kampanya başladı. 1923 yılından itibaren azınlıklar hiçbir kamu teşekkülüne alınmadılar, yedek subay bile yapılmadılar. Osmanlı azınlıkların Türkçe konuşma zorunluluğu yoktu ve Judeo Espanyol dilini konuşuyorlardı. Buna rağmen Meclis Anayasa Komisyonu’nun Başkanı Celal Nuri, ‘İleri’ gazetesinde Yahudilerin bozuk lehçesi nedeniyle sevilmeyeceklerini savundu.¹⁵

Türkiye Cumhuriyeti, tarihi gerçeklik bakımından Osmanlı Devleti’nin varisi olmakla beraber, Cumhuriyet’in temel ilkeleri Osmanlı’nın devlet felsefesi ile farklı bir paradigma üzerine inşa edilmiştir. Bu durumun Yahudiler bakımından olumsuz bir yönü vardı. Yahudiler Osmanlı Devleti’nin millet sistemi içinde kazanmış oldukları hukuki ve siyasi konumlarını sürdürme konusunda Cumhuriyet döneminde zorluklarla karşılaştılar.

Çalışmamızın konusu Osmanlı dönemi ile sınırlandırıldığı için Cumhuriyet dönemi ayrıntılı olarak ele alınmayacaktır. Aşağıdaki bölümlerde Ebüzziya Tefvik’in kısaca şahsiyeti ve fikirlerinden bahsedildikten sonra eserinde Yahudiliği nasıl ele alındığı incelenecektir.

4. Ebüzziya Tefvik’in şahsiyeti ve Düşünce Hayatı

Gazeteci, yazar, basımcı, yayıncı, siyaset adamı ve aynı zamanda tiyatrocusu ve hattat olan Ebüzziya Tefvik 1849 yılında İstanbul Sultanahmet’te dünyaya gelmiştir. Asıl adı Mehmet Tefvik’tir. Rodos’ta sürgünde iken yazdığı yazılara imzasını atması yasak olduğu için oğlu Ziya’nın adına sıęınmıřtır¹⁶ ve ‘Ziya’nın babası’ anlamındaki *Ebüzziya* nvanını kullanmaya başlamıştır. 13. yüzyılda Horasan’dan gelip Konya’nın Koçhisar (bugün Ankara’ya bağlı) kasabasına yerleşen ve kasabaya şereflikohisar adını veren şerefli aşiretinden Atçeken Hacı Hasan oğlu ailesindedir. Babası Maliye Sergi Kalem memurlarından Hasan Kamil Efendi’dir.¹⁷

İlk derslerini babası Evkaf memurlarından Kamil Efendi’den alan Ebüzziya Tefvik kendisini, 16 yaşında iken başladığı ‘kalem odaları’nda yetiştirmiştir. Eğitim ve oğretim kuruluşlarımızın yetersiz olduğu dönemde

¹⁵ Yusuf Besalel, ‘‘Osmanlı İmparatorluğu Döneminde Antisemitizm,’’ 20 Ağustos 2014.

¹⁶ Fahriye Gündoğdu, ‘‘Ebüzziya Tefvik’in Türk Basımcılığına Getirdiği Yenilikler ve Türk Kütüphaneciliğine Katkıları,’’ Uzmanlık Tezi (Hacettepe Üniversitesi, 1982), 14.

¹⁷ Ziyad Ebüzziya, ‘‘Ebüzziya Tefvik,’’ *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, . 10, 374.

yetişen Ebüzziya'nın, diğer Tanzimatçılar gibi düzenli bir eğitim hayatı olmamıştır.¹⁸ Nitekim bir yazısında "Ben Arabi'den ders almadığım gibi, Türkçemizden dahi ders olarak ne Kavaid-i Osmaniye okudum ne de o kabilden olan kütüb-i aliyye-i lisaniyyeyi" sözleriyle düzenli bir dil eğitimi görmediğini açıkça bildirmiştir. Buna rağmen Ebüzziya Tevfik Fransızca, Almanca, Arapça ve Farsça gibi yabancı dilleri öğrenebilmiştir. Anlaşılan o ki çoğu Tanzimatçı yazarlar gibi Ebüzziya Tevfik de kendini yetiştirmiştir. Tabii bu yetişmede, çocuk denecek yaşta girdiği devlet dairelerinin yanı sıra tanıştığı bazı şahıslar ve onlarla birlikte devam ettiği yerler büyük rol oynamıştır.¹⁹

Basın, yayın, gazete ve matbaa tekniği gibi birçok alanda çeşitli yenilikler getiren Ebüzziya Tevfik, bir edebi şahsiyet olmaktan çok, Tanzimat devrinin önemli isimlerini sonraki nesillere tanıtan ansiklopedik bilgiye sahip bir gazeteci ve yayıncıdır. Ebüzziya zihniyet bakımından, bir milletin ancak gelenek ve göreneklerine milli ve dinî inançlarına bağlı kalarak ve faydalı her türlü yeniliği benimseyerek gelişebileceğine inanan bir Osmanlı münevveridir. Asla yılmayan bir karaktere sahip olan Ebüzziya Tevfik hayatı boyunca cehaletle mücadele etmiştir. Rodos ve Konya'daki sürgün hayatı, faaliyetlerinden şüphelenen devrin yöneticileri tarafından defalarca gözaltına alınması, zaman zaman tutuklanması, matbaasının kapatılması ve hakkında verilen jurnaller onu yıldırمامış, hayatı boyunca doğru bildiklerini söylemekten çekinmemiştir.

Ebüzziya Tevfik 1869'da ilk defa Arap harflerini değiştirme fikrini ileri süren Leh mühtedisi gazeteci Hayreddin ile tartışmaya girmiş, maarifin ilerlemesinin bir sistem ve metot meselesi olduğunu, harfleri değiştirmekle eğitimde gelişme sağlanamayacağını söylemiştir. Böyle bir değişikliğin Yeni nesillerin asırlara dayanan kültür temelleriyle bağlarını koparacağını öne sürerek ileride Türk kültürü için büyük boşluklar doğuracağını savunmuştur.

17 yaşında gazeteciliğe başlayan Ebüzziya, Şinasi ve Namık Kemal'le tanıştıktan sonra bilhassa onların etkisiyle ve basın yoluyla giriştiği fikir mücadelesini hayatının sonuna kadar sürdürmüştür. II. Meşrutiyet'in ilanı üzerine yayın hayatına koyduğu Yeni Tasvir-i Efkâr kısa zamanda Türkiye'nin en ciddi fikir gazetelerinden biri olmuş, gazete ölümünden sonra da çocukları Talha ve Velid Ebüzziya'nın elinde uzun yıllar bu

---

¹⁸ Gündoğdu, "Ebüzziya Tevfik'in Türk Basımcılığına," 14.

¹⁹ Alim Gür, "Ebüzziya Tevfik'in Hayatı, Dil, Edebiyat, Basın, Yayın ve Matbaacılığa Katkıları," Doktora Tezi (Ankara Üniversitesi, 1990), 30.

durumunu muhafaza etmiştir. Cumhuriyet döneminde de torunu Ziyad Ebüzziya aynı geleneği sürdürmüştür.

5. Millet-i İsrailiye Kitabına Göre Yahudilik ve Yahudiler

Millet-i İsrailiye başlıklı bu kitap, Ebüzziya Tevfik tarafından Kitaphane-i Ebüzziya adındaki cep kitapları dizisinin 66.sı olarak, Matbaa-i Ebüzziya'da 1305 (1886)'de yayımlanmıştır. 78 sayfalık bu kitap üç bölümden oluşmaktadır. Yahudi tarihini anlatan birinci bölümde, bu kavmin etnik olarak nereye dayandığı ve bütün tarihleri boyunca yaşadıkları önemli olaylara değinilmektedir. Yahudilerin dinî ve medeni kanunlarına dair ikinci bölümde ise inançlarına ve hayat felsefelerine yer verilmektedir. Haşiyeye (ek) olarak kitapta yer alan bölümde ise devlet adamı, Alman birliğinin kurucusu ve Alman İmparatorluğu'nun ilk başbakanı olan Otto von Bismarck'ın (1815-1898) "Her memleketin Yahudisi kendisine layıktır" sözünden yola çıkarak, Yahudilerin her memlekete göre nasıl uyum sağladıklarını ele almaktadır. Son olarak ise "İstitrat" (arasöz) adındaki dördüncü bölümde ise Avrupa ülkelerindeki ve Rusya'daki Yahudilerden bahsedilmektedir.

Ebüzziya Tevfik kitabın ilk bölümü genel olarak bir Yahudi tarihi anlatımı yapılmaktadır. Müellif bilgilerin kaynağı olarak yer yer Tevrat'a başvurmakta fakat diğer kaynakları hakkında herhangi bir bilgi vermemektedir. Bu nedenle bilgilerin bilimsel ölçütlere göre doğruluğu tartışmaya açıktır. Ancak, kullanılan bilgilerden çok bu bilgilere eklediği yorumlar ve kullanma biçimi daha çok dikkat çekmektedir.

Ebüzziya Tevfik'in Yahudilerin tarihi ve karakterleri ile ilgili bilgileri verirken kullandığı üsluptan Yahudi halkına karşı pek olumlu olmadığı anlaşılmaktadır. Hatta "politika bakımından tahkire [hakarete] layık bir millet olduklarını" söylemektedir. Ancak felsefe noktasından bazı önemli özelliklerinin olduğunu, "Pitagoras'ın kendilerinden felsefe tahsil etmiş" olduğunu böylece felsefeye bir katkı yapmış olduklarını ifade etmektedir.²⁰ Pitagoras'ın sayıların gizemi ile ilgili dini bir tarikat biçiminde gelişmiş olması bu yorumu destekleyen bir olgudur. Zira Yahudi âlimleri arasında bazı önemli tarihi olayların sayılarla açıklandığı bilinmektedir.

Ebüzziya Tevfik İstanbul'da Fransalı bir Yahudi kitapçıyla arasında geçen şu diyalogdan etkilenererek, Yahudilerin vatan ve millet aidiyeti konusunda geliştirmiş oldukları anlayışı dile getirmektedir:

"Ben- Ne oldunuz Mösyö Rump, bir kederiniz mi var ?

²⁰ Tevfik Ebüzziya. *Millet-i İsrailiye* (Kostantiniye: Matbaa-ı Ebüzziya, 1305 (1886)), 3.

Kitapçı: Bilmiyor musunuz azizim ve denizin uğrattığı felaketten büyük keder mi olur ?

Ben- (tebessüm ederek) Adam sen de Fransız değilsiniz ya size ne ?

Kitapçı- Nasıl ! Ben Fransız değil miyim? Ben Fransız değilsem neyim.

Ben- Canım siz Musevi değil misiniz?

Kitapçı- (çehresi bir tebessüm münfailene peydâ ederek) Affedersiniz Mösyö! Fransa'da her şey Fransızdır.- diyerek başını çeviriverdi."

Ebüzziya Tevfik bu diyalog sonrasında kendisi hakkında şu özeleştiriyi yapar:

"Sabâvetimden beri kulak dolgunluğuyla zihnimde yer etmiş olan bir fikre mağlubiyet neticesi olarak, bila teemmül bir gayr-ı Türkün haysiyeti-ı vatanpervanesini tahkir etmiş olduğumdan dolayı hicabımdan bir daha yanına gidemediğim gibi, hatırıma geldikçe kendi kendime levm etmekteyim."²¹

Bu diyalogdan bir Osmanlı münevverinin kimlik tanımlamalarındaki vatan ve milliyet unsuruna verdiği önem de anlaşılmaktadır. Ebüzziya Tevfik'in edebi kişiliğinin şekillenmesinde genç yaşlarda tanıştığı Namık Kemal ve arkadaşlarının etkisini, Yeni Osmanlılar cemiyetinin aktif bir üyesi olmasıyla da, amaç ve fikirlerinin bu çerçevede şekillendiğini bilmekteyiz.²² Yani Ebüzziya Tevfik milliyetçilik fikrine aşina bir Osmanlı seçkinidir. Bu bağlamda diyalogdaki 'vatanperver Fransız Yahudi'sine karşı dini aidiyet söylemi kendisini utandırmıştır.

5.1. Yahudilerin Karakteristik Özellikleri

Kitabın birinci bölümünde Yahudilerin kendilerini diğer milletlerden farklı ve üstün görmelerine ve ırklarının üstünlüğüne inanmalarına neden olan inançlarının kaynağından bahsederken bunun esas kaynağının Tevrat'taki sahih bilgilere değil de gelecekte haber veren "hatif-i gaiblerin telkinleri"²³ olduğunu savunmaktadır. Tevfik'e göre, hatif-i gaibler; "Yahudilere fetihlerden başka bir şey vadetmemiş, bütün yeryüzünün bir gün onların yönetimi altına gireceğini defalarca ihbar etmiş oldukları halde,

---

²¹ Ebüzziya. *Millet-i İsrailiye*, 58.

²² Türesay, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Antisemitizmin," 110.

²³ Ebüzziya, *Millet-i İsrailiye*, 4

zavallı Yahudiler en kuvvetli zamanlarında bile dünyanın hiçbir yerinde tamamı Yahudi olan hiçbir kasaba hatta köye bile sahip olamamışlardır.”²⁴

Yahudilerin karakterleri ile ilgili konulardan bahsederken söyledikleri de olumsuz özellikleri ifade etmektedir. İskender’in hâkimiyeti altına girdikleri sıralarda, İskenderiye şehrinin bir ticaret merkezine dönüşmesiyle birlikte, gruplar halinde İskenderiye’ye göç ederek, eskiden beri en iyi meşgul oldukları sarraflık ve muamelecilik ile meşgul olmaya başlamışlardır. O tarihten itibaren de ticaretle uğraşan Yahudiler Yunanca öğrenmeye başlamışlardır. Bununla ilişkili olarak şu yargıya varmaktadır Müellif: “Yahudilerin hakiki dinleri menfaattir.”²⁵ Başka bir yerde ise “Yahudiler indinde en büyük iki vazifenin birincisi evlat yetiştirmek, ikincisi her nasıl olursa olsun para kazanmaktı”²⁶ demektedir.

Yahudilerin tarih boyunca yaptıkları zulümlerden ve katliamlardan bahseden Tefvik, bunların kaynağını ise dini inançlarına dayandırdıklarını savunmaktadır. Buna dair verdiği bir örneğe göre Yahudilerin Mısır’dan ayrıldıktan sonra yaşadıkları serüven anlatılırken, “çağdaş tarih kaynaklarında anlatıldığı gibi, 40 sene çölde yürüdükten sonra...” diyerek verdiği bilgiler, Yahudilerin yaptığı katliamlar ve zulümlerle ilgilidir. Ona göre, bu yolculuk sırasında Yahudiler, karşlarına çıkan bir kavim ile savaşmışlar, kazandıkları savaştan sonra kadın erkek ve çocuk demeden katletmişler, sadece bakire kızları aralarında taksim ederek “emr-i tenasüle alet etmişlerdir” ve “başka bir kavimin ise hiç birisini sağ koymayarak katletmişlerdir” demektedir. Tefvik bu katliamları her ne kadar Allah’a kurban etmek şeklindeki bir dinî merasim biçiminde yapmasalar da kendilerine göre, Allah’ın rızasını kazanmak için bir ibadet inancıyla yapmışlardır.²⁷

Ebüzziya Tefvik’e göre, Yahudilerin tarih boyunca maruz kaldıkları olumsuz muamelelerin sebebi, iddia edildiği gibi Hıristiyanlığı reddetmelerinde değildir. Müellif, Yahudilerin maruz kaldıkları tüm muamelelerin ve olumsuz tutumların sebebini yine kendi ahlaklarıyla açıklama yoluna gitmiştir. Ona göre, “Millet-i İsrailiyenin asırlardan beri görmedikleri eza ve mihnet kalmamış ise de, tarih boyunca ve hala zamanımızda mesela Rusya ve hatta Almanya’da bile düçar olageldikleri muamelelerin sebebi, yine kendi ahlaki itikatlarıdır. Çünkü Yahudilerin

---

²⁴ A.g.e., 5.

²⁵ A.g.e., 19.

²⁶ A.g.e., 28-29.

²⁷ A.g.e., 7-8.

itikatlarınca dünya ancak kendileri için halk olunmuştur.”²⁸ Başka bir örneğe göre Yahudiler, hırsla kazandıkları mallarını hukuk dışı yöntemlerle kaybetmişlerdir. İngiltere’de katlanılamaz baskılara ve işkencelere maruz kaldıkları dönemlerde, Kral III. Henri, Aron adındaki Yahudi tüccarı kendisi için 14 bin ve kraliçe için 10 bin mark alarak”²⁹ soymuştur.

Yahudilerin bilim ve felsefe alanında gelişmiş bir toplum oldukları ve Mısırlılar ve İranlılar gibi bazı milletlerin onlardan çok şey öğrendiği şeklindeki kanaatin yanlış olduğunu savunan Tevfik, bunu şu sözlerle reddediyor; “Yahudilerde ne felsefe, ne astronomi, ne geometri ve matematik yoktur. Çocuklara öğretecekleri bir yazıları (mektupları) olması bir yana, lisanlarında mektup manasına gelecek bir söz bile yoktur.”³⁰ İşte bu nedenle cahillikleri ve kıskançlıkları yüzünden asırlardan beri diğer milletlerin düşmanlığını ve nefretlerini kazanmışlardır. Cahilliklerinden dolayı ilkel bir inanış biçiminde dinlerine bağlı kalmaları, onların aynı zamanda “etnik kimliklerini sürdürmelerinin de sebebi³¹ olarak etki yapmıştır.

Ebüzziya Tevfik’e göre bütün dünyadaki Yahudi düşmanlığının ve Yahudilerin başlarına gelen her türlü musibetin sebebinin kendi özelliklerinden, tüm dünyanın kendileri için halk olunduğu düşüncesinden ve bu düşünceyle kendi çıkarlarını her şeyden üstün tutmalarından yani Yahudikarakterlerinden kaynaklanmaktadır. Bu ifadelere göre, Ebüzziya Tevfik’in söylemlerinin Antisemitik olduğu ve konuya yaklaşımının da subjektif olduğu söylenebilir.

Ebüzziya Tevfik’in üslubu ve anlatımının dini temelli olmasıyla birlikte sosyo-ekonomik unsurlarıyla da yoğrulmuş bir anlatıdır. Zira Yahudilerin ticari özellikleri ve yeteneklerine bu bölümde sıkça vurgu yapılmıştır. Kitabın yazıldığı dönem içerisinde karşılaştırma yapılacak olursa 1880’li yılların başlarında Avrupa’daki Yahudi sorununa yaklaşımlarının daha sert ve baskın olduğu görülmektedir. Bu bağlamda Ebüzziya Tevfik’in anlatısının özellikle Fransa, Almanya, Rusya ve Romanya’daki Antisemitik havanın söylemlerine yakın olduğunu söylenebilir.

---

²⁸ A.g.e., 47.

²⁹ A.g.e., 44-45.

³⁰ A.g.e., 36-37.

³¹ A.g.e., 41.

5.2. Coğrafyanın Yahudiler Üzerindeki Etkileri

Bilindiği gibi, İbn-i Haldun coğrafyanın insan ve toplumun karakteri ve ahlakı üzerinde çok önemli bir etkisini olduğunu kabul etmektedir. Onun “asabiye teorisi” ne göre, bedevi insanlar ile medeni insanların özellikleri (tabiatları)³² birbirinden farklıdır. İşte Ebüzziya Tevfik de Millet-i İsrailiye adlı eserinin üçüncü bölümüne, bu düşünce ile paralel bir bakış açısına sahip olduğunu göstermektedir. Bu nedenle bölüme başlık olarak Alman devlet adamı Bismarck’ın “Her memleketin Yahudi’si kendisine layıktır” vecizesini uygun görmüştür. Bu bölümde Yahudi sorununun yaşadıkları coğrafya ile ilgisi üzerine düşüncelerini yazmıştır. Kitabın birinci bölümünde tarihi faktörleri, ikinci bölümde dini kaynakları anlatan müellif, bu bölümde coğrafi faktörleri analiz ederek, onların kendilerini korumak için yerine göre nasıl tavrı değiştirdiklerini ve uyum sağladıklarını anlatır. Böylece her şeye rağmen varoluşlarını sürdürmelerini sağlayan en önemli faktörlerden birisinin, iktisat felsefeleriyle ilişkili olduğunu yani faizcilik ile kazandıkları ve yanlarında taşıyabildikleri servet olduğunu söylemektedir.

Ebüzziya Tevfik’in 3. bölümde Yahudilerin “vatansız bir millet” olmaları olgusunun onların ahlakını ve karakterini nasıl etkilediğini analiz etmektedir: “Millet-i İsrailiye'nin hal ve şanına dikkat edilirse görülür ki bu millet sakin olduğu memleket halkının tavrı ve ahlakına uymaktan başka hiçbir şey düşünmez. Çünkü Yahudi kavminin vatani yoktur. Diğer bir tabirle dünyanın neresi olursa olsun tamamen Yahudi kavminindir.”³³ Müellif, bu eleştirileri yapmasının nedeninin Yahudilerin inançlarına saldırmak ve Avrupalı Antisemitik tutumları taklit etmek olmadığını söylemektedir. “Maksadımız ne bu milletin itikadına tariz ve ne de medeniyetteki gelişmelerine rağmen Almanya ve Fransa’da (Antisemit) unvanıyla zuhur eden Beni İsrail muhaliflerini taklittir. Belki Yahudilerin özelliklerini tasvirdir.”³⁴ Zira kitabın yayınlandığı yıllarda ‘Antisemit’ kelimesinin yeni yeni ortaya çıkıp kullanılmaya başlandığı göz önünde bulundurulursa, bu kelimenin Osmanlı düşüncesine de o yıllarda hızlıca girdiği söylenebilir.

Ebüzziya Tevfik’in bu üçüncü bölümde, birinci ve ikinci bölümdeki subjektif yaklaşımdan uzaklaşp, kültürel ve tarihsel çerçevede bir yaklaşım getirdiği, sert ve baskın üslubunun epeyce yumuşadığı görülmektedir. Zira

---

³² İbn-i Haldun, *Mukaddime*, c.1 çev. Zakir Kadiri Ugan (İstanbul: M.E.B. Yayınları, 1997), 82-100.

³³ Ebüzziya, *Millet-i İsrailiye*, 51.

³⁴ A.g.e., 58.

ikinci bölümde Yahudi problemine çözüm çabaları çerçevesinde cevap aradığı 'niçin çoğu memleketteki Yahudilerin ahlakları bozuktur?' sorusunu da Yahudi halkının geçirdiği tarihsel vakaları göz önünde bulundurarak "anlamacı" bir tutum sergilemektedir. Ona göre, binlerce seneden beri memleketlerinde saltanat sürenler başka milletlerden olduğu için daima yabancılara mahkûm olagelen Yahudilerin tutumları anlaşılabilir. Eski Mısır halkı karşısında insani meziyetlere sahip hiçbir halk erdemini muhafaza edemez. Nitekim Yahudilerin hayatlarını sürdürebilmek için başvurdukları ikiyüzlülük, yaltaklanma ve dalkavukluk gibi tavırların bir sonucu değil midir?³⁵

Bu konuda verdiği diğer bir örnek ise İngiltere Yahudilerinin karakteri hakkındadır. Ona göre, "İngiltere tabiatında ne kadar Yahudi var ise, cümlesi vatan-ı müstereğin mesail-i hayat ve mematından hissedardır. İngiltere münafığı içinde ayrıca bir Yahudi münafığı tasavvur edilemez."³⁶ Bu bağlamda Ebüzziya Tevfik'in kitabın birinci bölümündeki söylemlerle buradaki söylemlerinin arasında bir farklılaşma olduğu söylenebilir.

Müellif, Avrupa milletleri içinde Fransızlara farklı yaklaşmaktadır. Ona göre Avrupa milletleri içinde örnek alınabilecek bir millet varsa onlar da Fransızlardır. Bazı hataları bir kenara bırakılacak olursa onlarda Müslümanlık, Hıristiyanlık ve Musevilik gibi bir ayırım yoktur. Fransa'da her şahıs hangi mezhebe bağlı olursa olsun Fransalı kabul edilir. Vatanın saadetinde de felaketinde de müşterektirler. Bu görüşünü desteklemek için Ebüzziya Tevfik İstanbul'da Fransız Yahudi'si bir kitapçıyla arasında geçen diyalogunu anlatır. Bu diyalogdan o dönemdeki Osmanlı entelektüellerinin kimlik tanımlamalarındaki din unsurunun yerini milliyetin aldığı anlaşılmaktadır. Ebüzziya Tevfik'in edebi kişiliğinin şekillenmesinde genç yaşlarda tanıştığı Namık Kemal ve arkadaşlarının etkisini, Yeni Osmanlılar cemiyetinin aktif bir üyesi olmasıyla da, amaç ve fikirlerinin bu çerçevede şekillendiği görülür. Yani Ebüzziya Tevfik milliyetçilik fikrine aşına bir Osmanlı seçkinidir. Bu bağlamda diyalogdaki 'vatanperver Fransız Yahudi'sine' karşı dini aidiyet söylemi kendisini utandırmıştır.³⁷

Kitabın üçüncü bölümü başta Almanya olmak üzere sırasıyla İspanya, İtalya, Rusya, Avusturya- Macaristan ve Romanya'daki Yahudi sorunlarının incelenmesiyle devam etmektedir. Burada önemli husustan biri üçüncü bölümdeki şu cümlelerdir: "Yahudiler hakkındaki şikâyetin başlıca sebepleri onların gaddarca bir suretle halkı soymalarıdır. Çünkü Almanya'da

---

³⁵ A.g.e., 52.

³⁶ A.g.e., 56.

³⁷ A.g.e., 57-58.

Yahudilerden Şikâyetin hakiki sebebi ziyet ve haşmet denilen tantanalı ve sefih hayatlarıdır. Fakat müellifin bakış açısındaki bir önemli husus ise İspanya Yahudileri hakkındaki anlatımındadır. Zira Ebüzziya Tefik Müslüman kimliğiyle, İspanya Yahudileri hakkında önceki halklara ilişkin söylemlerinden farklı olarak bir özdeşlik hissi duymaktadır ve İspanya Yahudileri ile Müslümanların kader ortaklığına değinmektedir. Onların uğradığı haksızlıklara ve mazlumluğuna değinmektedir.³⁸

Ebüzziya Tefik kitabının son sayfalarında ise Osmanlı Yahudilerinden bahsetmekte ve Osmanlı Yahudilerinin yüzyıllardır Osmanlı'da güvenilir bir şekilde yaşadıklarından Avrupa'daki Yahudilere benzemediklerini belirtmektedir. Son olarak ise Avrupa'daki dini temelli Yahudi karşıtlığını ve Antisemitizmi tasvir ettikten sonra Yahudilerin tarih boyunca Osmanlı Devletinde nasıl iyi bir muameleye mazhar olduklarını vurgulayarak "Osmanlı memleketlerinde bulunan Musevi hemşerilerimiz, II. Bayezid'in ahdinden beri daima emniyet içinde yaşamış ve Müslümanlardan hiçbir vakit ayrılmamıştır."³⁹ demektedir.

Ebüzziya Tefik'in Millet-i İsrailiye adlı kitabı içeriği ve yayımlanma tarihi açısından Osmanlı düşüncesinde Avrupa kökenli ansitemitik söylemlerin etkisini göstermesi bağlamında önemli bir eserdir. Zira 1880'li yıllar Antisemitik söylemlerin Avrupa'da etkin olduğu hatta siyasi parti adı dahi olduğu bir dönemdir. Ebüzziya Tefik'in Batı dillerinden yalnızca Fransızca'yı bildiğini düşünürsek Avrupada'ki Antisemitik söylemleri Fransızca üzerinden takip ettiği tahmin edilebilir.

Millet-i İsrailiye'yi oluşturan her bir metin makaleler halinde önceden yayımlanmış ve 1886'da kitap haline getirilmiştir. Ayrıca ilk iki bölümü oluşturan metinler 1882-1883 yıllarında, son bölüm metni ise 1886'da yayımlanmıştır. Millet-i İsrailiye adlı esere genel olarak baktığımızda Ebüzziya Tefik'in sosyo-ekonomik temelli Antisemitizm havasının varlığını sezmele birlikte Yahudi problemi anlatisının birinci bölümdeki subjektif üslubun yerini kültürel ve tarihsel rölativizmin aldığı görülmektedir.

Buna göre, Ebüzziya Tefik'in kendi içerisinde çelişkiye düştüğü söylenebilir. Ancak kitabın ilk iki bölümünü oluşturan metinlerin 1882-1883 yıllarında, son bölüm metninin ise 1886'da yayımlandığını; söz konusu metinlerin bir araya getirilip 'Millet-i İsrailiye' adlı eserin oluşturulduğu ve bu eserin de 1886'da yayımlandığı düşünülürse Ebüzziya Tefik'in bu dört yıllık süre içerisinde bilgisinin arttığı ve düşüncelerinin değişebileceği göz

---

³⁸ A.g.e., 69.

³⁹ A.g.e., 78.

ardı edilmemelidir. Bu bağlamda yazarın kendi içinde çelişkiye düşmüş olma durumu değil farklı anlatı ve üsluba sahip metinlerin bir araya getirilip tek bir başlık altında kitap haline getirilmiş olması bu çelişkiyi ifade etmektedir. Bununla birlikte Millet-i İsrailiye başlıklı eserin Yahudi tarihini anlatan basit bir cep kitabı olduğunu ve bilimsel bir amaç taşıyan bir eser olmadığını da unutmamak gerekir.

Sonuç

Eserdeki Yahudi tarihi, Yahudilerin dini hayatı ve sosyo-kültürel hayatı başlıkları, Antisemitizmin ortaya çıkışını temellendirmek bağlamında önemli veriler sunmaktadır. Zira Antisemitizmi kavrayabilmek için öncelikle Yahudi tarihi bağlamında bir toplum karakteri çözümlemesinin yapılması gerekmektedir. Toplumların zihniyeti karakterlerini oluşturmakta ve diğer toplumlarla olan ilişkilerinde de bu karakter yapılarının işlevi önemli bir rol oynamaktadır. Yahudiliğin ana hatlarıyla incelendiği bu bölüm, Antisemitik söylemlerin çıkış noktasını tasavvur edebilme imkânı sunmaktadır.

Osmanlı Devleti'nde Antisemitik söylemler ve düşünceler Avrupalı temellere dayanmaktadır. Genel olarak İslam toplumlarında özelde ise konumuz bağlamında Osmanlı Devleti'nde tarih boyunca Avrupa'daki Antisemitizm derecesinde ve karşılığında bir görüşe rastlanılmadığı söylenebilir. Osmanlı millet sistemi içerisinde Yahudi cemaatlerine karşı olumsuz bir tutumundan söz edilemez.

Osmanlı millet sistemi içerisinde diğer azınlıklar gibi Yahudi cemaatleri de huzur ve güven içerisinde, gerekli haklar tanımlanarak ve hatta Yahudilerin zeki bir toplum olması bağlamında Osmanlı Devleti içerisinde önemli mevkii ve statülere getirildiğini de belirtmek gerekir. Çalışmamızı birinci ve ikinci bölümünde de üzerinde durduğumuz gibi Osmanlı Devlet'i Yahudiler için her zaman sığınabileceği bir çatı olmuştur.

Ebüzziya Tefvik'in Millet-i İsrailiye kitabı, Antisemitik söylemlerin Avrupa kamuoyunda yayılmaya başladığı 1880'li yıllarla aynı zamanda Osmanlı milliyetçi aydınlar arasında da Antisemitik etkinin izlerini göstermesi açısından önemlidir. Zira Ebüzziya Tefvik'in anlatımının genel seyrinden Avrupa Antisemitizminden etkilendiği anlaşılmaktadır. Ancak tam anlamıyla Avrupa'daki Antisemitik söylemler derecesinde düşmanca bir üslubun varlığından söz edilemez. Bu bağlamda Ebüzziya Tefvik'in söylemlerinin genel rengine Avrupa'daki Antisemitik söylemlerin etkisinin olduğu açık ancak Avrupa Antisemitizminin ırkçı siyasi görüşünden uzak bir söylem olduğu da bir o kadar barizdir. Genel olarak söylenilebilir ki Ebüzziya Tefvik'in Millet-i İsrailiye'si ırkçı bir görüşün tezahürü değildir.

Eserin sosyolojik bakımdan önemi ise Yahudilerin yaşadığı sosyo-ekonomik şartlar ve yaşadıkları coğrafi süreçteki şartların etkisine dair vurgudur. Yahudilerin bu süreçteki yaşama şartları onların kendi kimliklerini ve topluluklarının hayatını muhafaza edebilmek için üretmiş oldukları bir tür savunma mekanizması olarak gelişmiştir. Nitekim Mısır'da,

Roma'da ve son olarak Avrupa'da karşı karşıya kaldıkları siyasi ve ekonomik kaynaklı baskıların etkisiyle ilgili yorumları bu bakımdan önemli bir faktör olarak anlatılmaktadır. Bu nedenle Osmanlı Devleti döneminde buna benzer bir tutumun görülmemesinin nedeni de, Osmanlı Devleti ve toplumu karşısında böyle bir muamale görmemiş olmaları ile açıklanabilir.

Kaynakça

- Arı, Tayyar. "Vadedilmiş Topraklar İnanç, Yahudi Karşıtlığı ve Siyonizm Üzerine Tarihsel Bir İnceleme." Yayınlanma Tarihi: 12 Kasım 2015, Erişim Tarihi: 16 Nisan 2016. <https://www.kenandabirkuyu.com/vadedilmis-topraklar-inanci-yahudi-karsitligi-ve-siyonizm-uzerine-tarihsel-bir-inceleme>
- Aydın, Fuat. *Genel Hatlarıyla Yahudilik*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2004.
- Besalel, Yusuf. "Osmanlı İmparatorluğu Döneminde Antisemitizm." 20 Ağustos 2014, http://www.salom.com.tr/haber-92091-osmanli-impatorlugu_doneminde_antisemitizm.html Erişim Tarihi: 21 Nisan 2016.
- Braude, Benjamin, Bernard Lewis. Benjamin/Bernard, *Osmanlı Devleti İçerisindeki Hristiyanlar ve Yahudiler*. Çev: Halil Erdemir, Hatice Erdemir. https://www.academia.edu/2615239/OSMANLI_DEVLET%C4%B0NDE_HIR%C4%B0ST%C4%B0YANLAR_VE_YAHUD%C4%B0LER_Jews_and_Cristians_in_the_Osmanl%C4%B1_State
- Duralı, Şaban Teoman. *Çağdaş Küresel Medeniyet*. İstanbul: Dergah, 2003.
- Ebüzziya, Ziyad. "Ebüzziya Tevfik." *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt : 10.
- Firestone, Reuven. "Islamophobia and Anti-Semitism: History and Possibility." [İslamofobi& Antisemitizm: Tarihi Seyir Ve İmkânlar] *Arches Quarterly* 4, no. 7 (2010). http://www.academia.edu/İslamofobi_and_Antisemitizm_Tarihi_Seyir_ve_İmkânlar.
- Gedikli Berber, Şarika. "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Geçişte Yahudilerin Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ne Uyum Süreci: Moiz Kohen Örneği." *Turkish Studies- International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* 7, no 4 (2012): 1779-1800, Ankara
- Gündoğdu, Fahriye, "Ebüzziya Tevfik'in Türk Basıncılığına Getirdiği Yenilikler ve Türk Kütüphaneciliğine Katkıları." Uzmanlık Tezi. Hacettepe Üniversitesi, 1982.
- Gür, Alim. "Ebüzziya Tevfik'in Hayatı, Dil, Edebiyat, Basın, Yayın ve Matbaacılığa Katkıları." Ankara Üniversitesi, 1990.
- İbn-i Haldun. *Mukaddime*. C.1. Çev. Zakir Kadiri Ugan, İstanbul: M.E.B. Yayınları, 1997.
- Şenay, Bülent. "Yahudi-Hristiyan İlişkileri Tarihi ve Anti-Semitizm-Oryantalizm İlişkisi." *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi* 11 no. 2 (2002).
- Türesay, Özgür. "Osmanlı İmparatorluğu'nda Antisemitizmin Avrupalı Kökenleri Üzerine Birkaç Not Ebüzziya Tevfik ve Millet-i İsrâiliye (1888)." *Tarih ve Toplum Yeni Yaklaşımlar* 6 (2008): 101-104.
- Ebüzziya, Tevfik. *Millet-i İsrailiye*. Kostantiniye: Matbaa-ı Ebüzziya, 1305 (1886).